

Sygn. akt II CSK 677/11

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 11 lipca 2012 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Krzysztof Strzelczyk (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Teresa Bielska-Sobkowicz

SSN Zbigniew Kwaśniewski

w sprawie z powództwa E. C. oraz małoletnich: A. C., B. C., C. C. i J. C.
przeciwko Towarzystwu Ubezpieczeń i Reasekuracji "Warta"
Spółce Akcyjnej w Warszawie
o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej w dniu 11 lipca 2012 r.,
skargi kasacyjnej powódki E. C.
od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 10 maja 2011 r.,

1) uchyla zaskarżony wyrok w pkt III w części dotyczącej oddalenia apelacji powódki E. C. skierowanej do wyroku Sądu Okręgowego w P. z dnia 24 lutego 2011r. oddalającego powództwo E. C. o zasądzenie kwoty 100.000 (sto tysięcy) złotych z ustawowymi odsetkami od dnia 18 czerwca 2006r. tytułem odszkodowania a także w pkt IV w części rozstrzygającej o kosztach procesu za instancję odwoławczą pomiędzy pozwanym a powódką E. C. i w tym zakresie przekazuje sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania kasacyjnego,

2) oddala skargę kasacyjną w pozostałej części.

Uzasadnienie

Powodowie /.../ po ostatecznym sprecyzowaniu powództwa domagali się zasądzenia pozwanego Towarzystwa Ubezpieczeń i Reasekuracji Warta Spółki Akcyjnej w Warszawie na rzecz E. C. kwoty 100.000 złotych tytułem zadośćuczynienia na podstawie art. 446 § 3 k.c. oraz kwoty 150.000 złotych tytułem zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c.; na rzecz każdego z pozostałych powodów kwot po 20.000 złotych tytułem odszkodowania na podstawie art. 446 § 3 k.c. oraz kwot po 20.000 złotych tytułem zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c. Ponadto powodowie wnieśli o zasądzenie tytułem renty alimentacyjnej z powodu pogorszenia ich sytuacji życiowej kwot po 800 złotych miesięcznie na rzecz E. C., a na rzecz pozostałych powodów po 1000 złotych miesięcznie. E. C. wniosła też o zasądzenie na jej rzecz kwoty 3536,69 złotych tytułem zwrotu poniesionych kosztów leczenia swojego i córki A. C. oraz kwoty 13.584,70 złotych tytułem zwrotu kosztów pogrzebu jej męża G. C..

Wyrokiem z dnia 24 lutego Sąd Okręgowy zasądził od pozwanego:

- 1) na rzecz powódki E. C. tytułem zadośćuczynienia kwotę 144.000 złotych z odsetkami ustawowymi od dnia 18 marca 2006 r. do dnia zapłaty,
- 2) na rzecz każdego z pozostałych małoletnich powodów tytułem zadośćuczynienia kwoty po 20.000 złotych z odsetkami ustawowymi od dnia od kwot po 18.000 złotych od dnia 18 czerwca 2006 r. i od kwot po 2000 złotych od dnia 123 grudnia 2010 r. do dnia zapłaty,
- 3) na rzecz powódki E. C. tytułem zwrotu kosztów pogrzebu kwotę 13.384,70 złotych z odsetkami ustawowymi od kwoty 8.500 złotych od dnia 18 czerwca 2006 r. i od kwoty 4.884,70 złotych od dnia 13 grudnia 2010 r. do dnia zapłaty,
- 4) na rzecz powódki E. C. tytułem zwrotu kosztów leczenia kwotę 109,57 złotych z odsetkami ustawowymi od dnia 18 czerwca 2006 r. do dnia zapłaty.

Sąd Okręgowy oddalił powództwo w pozostałym zakresie i rozstrzygnął o kosztach procesu.

Rozstrzygając o żądaniach powodów Sąd ustalił, że powódka od dnia 25 czerwca 1994 r. pozostawała w związku małżeńskim z G. C. Z ich małżeństwa urodziło się czworo dzieci, a mianowicie mał. A., B., C. i J. C. G. C. zmarł 14 kwietnia 2006 r. wskutek obrażeń doznanych w wypadku drogowym, do którego doszło 6 kwietnia 2006 r. W trakcie małżeństwa G. C. pracował zawodowo, a jego żona zajmowała się domem i dziećmi. Od wiosny 2000 r. do listopada 2005 r. G. C. pracował nielegalnie w gospodarstwie rolnym w Szwajcarii. Do domu przyjeżdżał jedynie na urlop i w okresach świątecznych. Od listopada 2005 r. został nielegalnie zatrudniony w Holandii również w gospodarstwie rolnym za wynagrodzeniem 1.500-1.600 euro miesięcznie. Nie pracował jednak za granicą non stop, w wyniku czego miesięczny faktyczny dochód przekazywany na rzecz rodziny, przy uwzględnieniu przerw w pracy w okresie bezpośrednio poprzedzającym jego śmierć, wynosił około 2.000 złotych miesięcznie. Krótko przed śmiercią zaczął też handlować samochodami. Od dnia 3 kwietnia 2006 r. został zatrudniony na podstawie umowy o pracę jako magazynier w firmie R.-B. Wszystko wskazywało jednak, że G. C. nadal zamierzał uzyskiwać w przeważającej części dochody z pracy za granicą. Za życia G.C. rodzina żyła w dostatku, jej członkowie wyjeżdżali na wczasy, wycieczki. W 2002 r. E. i G. C. nabyli działkę budowlaną we W. z zamiarem budowy na niej budynku mieszkalnego. Budowę przerwano po śmierci G. C. Sprawczyni wypadku drogowego A. C., w wyniku którego poniósł śmierć G. C., została prawomocnym wyrokiem Sądu Rejonowego w C. została uznana za winną nieumyślnego naruszenia zasad bezpieczeństwa w ruchu drogowym w konsekwencji którego śmierć poniósł G. C. W dacie wypadku była ubezpieczona w pozwanym Towarzystwie Ubezpieczeń, które wypłaciło powódce E. C. kwotę 12.000 złotych a pozostałym powodom kwoty po 16.000 złotych tytułem odszkodowania za pogorszenie sytuacji życiowej po śmierci G. C., przy uwzględnieniu jego przyczynienia do wypadku w 20%. Ponadto pozwany ubezpieczyciel przyznał każdemu z powodów kwotę po 141 złotych tytułem renty wyrównawczej. Na mocy decyzji Prezesa ZUS została przyznana małoletnim dzieciom G. i E. C. renta rodzinna w łącznej kwocie 579,46 złotych.

Sąd Okręgowy uznał za usprawiedliwioną co do zasady odpowiedzialność pozwanego za skutki wypadku spowodowanego przez A. C., przy uwzględnieniu

20% - ego przyczynienia się do wypadku przez G. C. W zakresie dochodzonych na podstawie art. 446 § 3 k.c. kwot z tytułu odszkodowania w związku ze znacznym pogorszeniem sytuacji życiowej powodów, podniósł, że niemożliwe jest uwzględnienie dochodów nielegalnych uzyskiwanych przez G. C. Zdaniem Sądu, odmienne stanowisko prowadziłoby nie tylko do tolerowania szarej strefy, lecz wręcz do jej popierania. Sąd Okręgowy podzielił wyrażony w wyroku Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 18 kwietnia 2002 r. (sygn. akt I ACa 399/02, OSA 2003/3/12) pogląd, że o przyznanych na podstawie art. 446 § 3 k.c. świadczeniach należy rozstrzygać mając na względzie podstawowe zasady obowiązującego porządku prawnego, w tym wyrażoną w art. 5 k.c. klauzulę zasad współżycia społecznego. Stoi ona na przeszkodzie czerpaniu przez osoby formalnie uprawnione korzyści ze sprzeciwiającego się porządkowi prawnemu postępowania osoby zmarłej. Na wysokość tych świadczeń nie mogą więc mieć wpływu osiągnięte przez nią nielegalne dochody. Jak wskazał Sąd Okręgowy, uchylenie się od opodatkowania stanowi przestępstwo z art. 54 § 1 k.k.s. Dlatego uznając za zasadne oparcie się na wysokości ostatnich legalnych dochodów G. C. Sąd Okręgowy przyjął, że sytuacja materialna powodów znacznie się nie pogorszyła po jego śmierci. W zakresie ściśle materialnym roszczenie powodów jest niezasadne w wyniku porównania obecnych dochodów powodów uzyskiwanych od pozwanego i od ZUS z legalnymi dochodami z tytułu wynagrodzenia za pracę w firmie R. – B. w wysokości brutto 900 złotych miesięcznie, w zakresie zaś niematerialnym roszczenie powodów oparte na treści art. 446 § 3 k.c. zostało w istocie pochłonięte (a co najmniej złagodzone zostało pogorszenie ich sytuacji życiowej) przez prawie w całości uwzględnione roszczenie powodów o zadośćuczynienie.

Z podobnych przyczyn Sąd Okręgowy nie uwzględnił opartego na podstawie art. 446 § 2 k.c. powództwa w zakresie rent uznając, że przyznane przez pozwanego renty oraz świadczenia z ZUS wyrównały utratę legalnych dochodów uzyskiwanych przez G. C.

Sąd Okręgowy uznał za usprawiedliwione w znacznej części, oparte na treści art. 448 w zw. z art. 24 § 1 k.c., roszczenie powodów o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę. Podkreślił, że powodowie nie otrzymali z tego tytułu

od pozwanego jakiegokolwiek świadczenia, a wypłacone tytułem odszkodowania kwoty nie mogły być uwzględnione przy ustalaniu wysokości należnego zadośćuczynienia. Krzywda powodów polega na utracie osoby najbliższej, na związanym z tym osamotnieniu i zachwianiu poczucia bezpieczeństwa. Zmarły był osobą zaradną, której aktywność i działania przynosiły wymierne korzyści całej rodzinie. Z chwilą śmierci G. C. nierealna stała się budowa domu. Brak jego wsparcia będzie rzutował na życie jego żony i dzieci. E. C. została sama w sytuacji obiektywnie trudnej. Jej poczucie stabilności i bezpieczeństwa zostało zburzone, tym bardziej, że jest odpowiedzialna również za los swoich dzieci. Po śmierci męża wystąpiły u niej zaburzenia adaptacyjne pod postacią reakcji depresyjnej. Dolegliwości te nie ustały do tej pory. Z drugiej strony Sąd podniósł, że E.C. może liczyć na pomoc materialną i niematerialną swojej rodziny, co w pewnym stopniu niewątpliwie łagodzi jej ból i utratę męża. U dzieci, mimo traumatycznych przeżyć spowodowanych śmiercią ojca, biegli nie stwierdzili trwałych następstw medycznych tego zdarzenia. Mając to wszystko na uwadze Sąd Okręgowy uznał, że dla złagodzenia krzywdy powódki E. C. adekwatna jest kwota zadośćuczynienia w wysokości 180.000 złotych. Po uwzględnieniu, na podstawie art. 362 k.c., przyczynienia się G. C. do wypadku w 1/5 części ostatecznie zasądzona kwota wyniosła 144.000 złotych. W przypadku pozostałych powodów Sąd Okręgowy zasądził na ich rzecz kwoty po 20.000 złotych podkreślając wynikające z treści art. 321 k.p.c. związanie żądaniami w tym zakresie. O zwrocie kosztów pogrzebu Sąd orzekł na podstawie art. 446 § 1 k.c. a w zakresie kosztów leczenia powódki E. C. i A. C. uwzględnił na podstawie art. 444 § 1 k.c. tylko te z nich, które pozostają w związku przyczynowym ze śmiercią G. C.

Wyrok Sąd Okręgowego zaskarżyły obie strony. Powodowie wnieśli apelację od wyroku oddalającego ich powództwa. Pozwany zaskarżył wyrok w części uwzględniającej powództwo w kwocie 106.786,51 złotych w tym zasądzonych na rzecz powódki E. C.: kwoty 104.000 złotych tytułem zadośćuczynienia pieniężnego oraz kwoty 2.789,51 złotych tytułem zwrotu kosztów pogrzebu wnosząc o zmianę zaskoczonego wyroku w tej części przez oddalenie powództwa.

Wyrokiem z dnia 10 maja 2011 r. Sąd Apelacyjny z apelacji pozwanego zmienił zaskarżony wyrok w ten sposób, że zasądzoną na rzecz powódki E. C. w

jego punkcie pierwszym kwotę zadośćuczynienia obniżył do sumy 80.000 złotych z ustawowymi odsetkami od dnia 18 czerwca 2006 r. do dnia zapłaty zaś zasądzoną w punkcie trzecim wyroku kwotę tytułem zwrotu kosztów pogrzebu obniżył do wysokości 10.707,76 złotych. Sąd Apelacyjny oddalił w pozostałej części apelację pozwanego oraz w całości oddalił apelację powodów.

Sąd Apelacyjny uznał ustalenia faktyczne poczynione przez Sąd Okręgowy za prawidłowe i przyjął je za własne. Nie podzielił zarzutów apelacji powodów. Podkreślił, że powodowie wyraźnie sprecyzowali swoje roszczenia co do odszkodowania i zadośćuczynienia na rozprawie dnia 10 lutego 2011 r. i nie miały one charakteru roszczeń ewentualnych ani alternatywnych, a wobec tego sąd nie mógł wyrokować inaczej, nie narażając się na naruszenie art. 321 k.p.c. Sąd Apelacyjny podzielił stanowisko Sądu pierwszej co do nieuwzględnienia dochodów, jakie uzyskiwał G. C. z tytułu pracy „na czarno” za granicą i związanego z tym oddalenia powództwa w zakresie odszkodowania przewidzianego w art. 446 § 3 k.c. oraz renty dochodzonej na podstawie art. 446 § 2 k.c. W ocenie Sądu Apelacyjnego, nie ma znaczenia otwarcie w ostatnim czasie niektórych rynków pracy w państwach Unii Europejskiej dla pracowników z Polski. Trudno bowiem w takiej sytuacji dokonywać wyliczenia renty i odszkodowania kierując się wyłącznie hipotetycznymi możliwościami zarobkowymi osób, które podjęłyby się legalnej pracy za granicą. Jest to zdaniem Sądu założenie całkowicie nieprzystające do realiów sprawy.

Sąd Apelacyjny podzielił zarzut apelacji pozwanego i uznał za rażąco wygórowane przyznane zadośćuczynienie pieniężne. Zdaniem Sądu, odpowiednia do doznanej krzywdy w wyniku utraty męża jak i uwzględniająca aktualne stosunki majątkowe społeczeństwa jest kwota 100.000 złotych. W rozpoznawanej sprawie nie było nadzwyczajnych okoliczności, które uzasadniałyby przyznanie znacznie wyższego zadośćuczynienia aniżeli przyznawane w innych tego typu sprawach w niniejszym sądzie. E.C. jest osobą młodą, zdolną do pracy, zaburzenia depresyjno-lękowe związane ze śmiercią męża mają niewielkie nasilenie, korzysta ze wsparcia najbliższej rodziny. Dzieci G. C. uzyskały stosowne zadośćuczynienia we własnym zakresie. Na wysokość należnego powódce świadczenia nie mogą mieć wpływu kwoty zadośćuczynień przyznanych osobom bliskim ofiar katastrof

lotniczych w Smoleńsku i Mirosławcu. Sąd zwrócił uwagę, że są to świadczenia wypłacane dobrowolnie przez Skarb Państwa i zarówno sposób ich wypłaty (po równo) jak i ich wysokość w zasadniczy sposób odbiega od dotychczasowej praktyki sądowej w tym zakresie. Sąd Apelacyjny uznał za odpowiednią tytułem zadośćuczynienia kwotę 100.000 złotych i dlatego uwzględniając wielkość przyczynienia się poszkodowanego zmienił w tej części wyrok Sądu pierwszej instancji i obniżył zasądzoną dotychczas kwotę do sumy 80.000 złotych, płatnej z odsetkami ustawowymi liczonymi od dnia 18 czerwca 2006 r., czyli z upływem 30 dni od chwili zawiadomienia pozwanego o wypadku. Sąd Apelacyjny uwzględnił także apelację pozwanego przez pomniejszenie przyznanego zwrotu kosztów pogrzebu o 1/5 część w związku z przyczynieniem się poszkodowanego do szkody.

Powódka E. C. wniosła skargę kasacyjną. Zaskarżyła wyrok Sądu Apelacyjnego w części jej dotyczącej wysokości zadośćuczynienia i oddalenia powództwa w zakresie żądania zasądzenia odszkodowania. Powódka oparła skargę kasacyjną na obu podstawach wymienionych w art. 398³ § 1 k.p.c. Zarzuciła naruszenie art. 328 § 2 k.p.c. w zw. z art. 391 k.p.c. a także art. 227, 233 oraz 322 k.p.c. Według skarżącej Sąd Apelacyjny dopuścił się również naruszenia przepisów prawa materialnego tj. art. 5 k.c. oraz art. 446 § 2 i 3 k.c.

Powołując się na te zarzuty powódka wniosła o zmianę zaskarżonego wyroku i zasądzenie na jej rzecz kwoty 150.000 złotych tytułem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę z ustawowymi odsetkami od dnia 18 czerwca 2006 r. do dnia zapłaty oraz kwoty 100.000 złotych tytułem odszkodowania z ustawowymi odsetkami od dnia 18 czerwca 2006 r. ewentualnie o uchylenie wyroku Sądu Apelacyjnego i poprzedzającego go wyroku Sądu Okręgowego i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu, jak to określono w skardze „w zakresie E. C”. W skardze kasacyjnej powódka złożyła wniosek o przyjęcie jej do rozpoznania w zakresie kryteriów stosowania art. 5 k.c. a także jego wykładni w odniesieniu do małoletnich dzieci poszkodowanego, zmarłego w wyniku czynu niedozwolonego. Z uwzględnieniem tego wniosku skarżąca połączyła kolejny, zawarty w skardze kasacyjnej, wniosek o uchylenie w całości wyroku Sądu Apelacyjnego i przekazanie temu sądowi sprawy do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Wobec treści zarzutów i wniosków skargi kasacyjnej, wymaga przede wszystkim odniesienie się do zakresu zaskarżenia wyroku Sądu drugiej instancji. Zgodnie z treścią art. 398¹³ § 1 k.p.c. Sąd Najwyższy może rozpoznać skargę kasacyjną tylko w granicach zaskarżenia. Wnosząca skargę kasacyjną wyraźnie wskazała, że składa skargę kasacyjną w części dotyczącej zasądzonej na jej rzecz wysokości zadośćuczynienia i oddalenia jej powództwa o odszkodowanie. Temu zakresowi zaskarżenia odpowiada zarówno wartość przedmiotu zaskarżenia wskazana w skardze kasacyjnej, jak również zakres zmian zaskarżonego wyroku, o które wносиła powódka. Powódka przed Sądem pierwszej instancji dochodziła tytułem jednorazowego odszkodowania kwoty 100.000 złotych oraz tytułem zadośćuczynienia pieniężnego kwoty 150.000 złotych. Sąd Apelacyjny z apelacji pozwanego zmienił wyrok Sądu pierwszej instancji w ten sposób, że obniżył przyznane powódce E. C. zadośćuczynienie do kwoty 80.000 złotych oraz oddalił w całości apelację powodów, w tym także apelację powódki E. C. od wyroku oddającego jej powództwo o jednorazowe odszkodowanie w kwocie 100.000 złotych. Jak widać, nieuwzględnione na rzecz powódki E. C. roszczenia z tytułu jednorazowego odszkodowania i zadośćuczynienia obejmowały odpowiednio 100.000 złotych oraz 70.000 złotych. Dlatego powódka wskazała kwotę 170.000 złotych jako wartość przedmiotu zaskarżenia skargą kasacyjną i stosownie do tej kwoty wniosła o uchylenie i zmianę wyroku Sądu Apelacyjnego.

Wskazane granice zaskarżenia wyznaczają zarazem zakres przedmiotowy rozpoznania skargi kasacyjnej. Jak wynika z wcześniejszych rozważań, poza zakresem zaskarżenia skargą kasacyjną pozostało rozstrzygnięcie Sądu drugiej instancji odnoszące się do wydanego w pierwszej instancji wyroku odnośnie renty. Dlatego już w tym miejscu trzeba podnieść, że bezprzedmiotowe są zawarte w skardze kasacyjnej zarzuty dotyczące naruszenia podstawie art. 446 § 2 k.c. także w łączności z art. 322 k.p.c.

Nie zostały też spełnione przesłanki do rozpoznania skargi kasacyjnej w szerszym zakresie podmiotowym, wobec innych powodów, którzy nie wnieśli skargi kasacyjnej. Taką podstawę mógłby stanowić art. 378 § 2 k.p.c., stosowany

w postępowaniu kasacyjnym w związku z treścią art. 398²¹ k.p.c. Przepis ten jest odstępstwem od zasady związania granicami zaskarżenia (w aspekcie podmiotowym) w postępowaniu apelacyjnym. Jak trafnie wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 4 sierpnia 2009 r. (I UK 71/09, niepubl.) takie samo związanie granicami zaskarżenia obowiązuje w postępowaniu kasacyjnym i odstępstwo od tego związania wynikające z art. 378 § 2 k.p.c. nie pozostaje w sprzeczności z istotą postępowania kasacyjnego. Odpowiednikiem obecnego art. 378 § 2 k.p.c. był art. 381 d. k.p.c. (rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 20 listopada 1930 r. t.j. Dz. U. z 1950 r., nr 43, poz. 394), dopuszczający rozpoznanie z urzędu przez sąd rewizyjny sprawy w stosunku do osób, które orzeczenia nie zaskarżyły, gdy będące przedmiotem sporu prawa i obowiązki były wspólne także dla tych osób albo gdy były oparte na tej samej podstawie faktycznej i prawnej. Regulujący następnie tę kwestię art. 384 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296) przewidywał w tych samych okolicznościach rozpoznanie z urzędu apelacji przez sąd drugiej instancji na rzecz współuczestnika, który wyroku nie zaskarżył. Istotna zmiana modelu postępowania cywilnego, przywracająca działanie zasady kontradyktoryjności, wprowadzona od 1 lipca 1996 r. na podstawie ustawy z dnia 1 marca 1996 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 434, poz. 189), objęła także wyjątkowe rozwiązanie zawarte w art. 384 k.p.c. Dotychczasowa jego treść została przeniesiona początkowo do § 3 art. 378 k.p.c. a później do § 2 tego artykułu. Przewidziana w dawnym art. 384 k.p.c. możliwość działania z urzędu przez sąd odwoławczy, obejmująca wszystkie przypadki współuczestnictwa materialnego z art. 72 § 1 pkt 1 k.p.c., ograniczona została jedynie do sytuacji, w której będące przedmiotem zaskarżenia prawa lub obowiązki tych współuczestników są dla nich wspólne.

Podstawę prawną dochodzonych przez powodów roszczeń stanowiły art. 446 § 3 oraz art. 448 w zw. z art. 24 § 1 k.c., które przyznają każdemu z najbliższych członków rodziny zmarłego poszkodowanego odpowiednio roszczenie odszkodowawcze, jeżeli skutek jego śmierci nastąpiło znaczne pogorszenie ich sytuacji życiowej a także roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne za doznane krzywdy w związku ze śmiercią osoby najbliższej. Powodów łączy

współuczestnictwo materialne określone w art. 72 § 1 pkt 1 *in fine* k.p.c., wynikające nie ze wspólności praw ale z oparcia praw każdego z powodów do stosownego odszkodowania i zadośćuczynienia na tej samej podstawie faktycznej i prawnej (zob. m. in. postanowienia z dnia 10 maja 2006 r., III CZ 24/06, niepubl.; z dnia 13 grudnia 2011 r., IV CSK 377/11 niepubl.; z dnia 23 listopada 2010 r., V CSK 227/10, niepubl.). Jest to zatem ten rodzaj czynnego współuczestnictwa materialnego, które nie uprawnia na podstawie 378 § 2 k.p.c. w zw. z art. 398²¹ k.p.c. do odstąpienia od zasady związania granicami skargi kasacyjnej.

Rozpoznanie skargi powódki w granicach zaskarżenia należy rozpocząć od oceny zarzutów naruszenia przepisów postępowania. Skarżąca powołując się na podstawę kasacyjną wskazaną w art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c. zarzuciła naruszenie art. 227 i 233 k.p.c. przez niezasadne przyjęcie, że G. C. zamierzał stale pracować nielegalnie, a z drugiej strony przyjęcie, że jego jedynym legalnym dochodem przed śmiercią była praca w firmie R. co, pomimo że jest wewnętrznie sprzeczne, stanowiło podstawę odmowy uwzględnienia w całości powództwa. Tak skonstruowany zarzut naruszenia przepisów postępowania nie może odnieść zamierzonego skutku, już tylko ze względu na treść art. 398³ § 3 k.p.c. stanowiącego, że podstawą skargi kasacyjnej nie mogą być zarzuty dotyczące ustalenia faktów lub oceny dowodów. Przepis ten wprawdzie nie wskazuje *expressis verbis* konkretnych przepisów, których naruszenie, w związku z ustalaniem faktów i przeprowadzaniem oceny dowodów, nie może być przedmiotem zarzutów wypełniających drugą podstawę kasacyjną, nie ulega jednak wątpliwości, że obejmuje on art. 233 k.p.c. Właśnie ten przepis określa kryteria oceny wiarygodności i mocy dowodów (por. m.in. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 26 kwietnia 2006 r. V CSK 11/06, niepubl.; z dnia 8 maja 2008 r., V CSK 579/07, niepubl.; z dnia 19 października 2010 r., II PK 96/10, niepubl.; z dnia 24 listopada 2010 r., I UK 128/10, niepubl.).

Jak trafnie podniósł Sąd Najwyższy w uzasadnieniu postanowienia z dnia 9 września 2011 r. (I CSK 248/11, niepubl.), art. 227 k.p.c. ma zastosowanie przed podjęciem rozstrzygnięć dowodowych i uprawnia sąd do selekcji zgłoszonych dowodów, jako skutku przeprowadzonej oceny istotności okoliczności faktycznych,

których wykazaniu dowody te mają służyć. W konsekwencji twierdzenie, że przepis ten został naruszony przez sąd rozpoznający sprawę ma rację bytu tylko w sytuacji, gdy wykazane zostanie, że sąd przeprowadził dowód na okoliczności niemające istotnego znaczenia w sprawie i ta wadliwość postępowania dowodowego mogła mieć wpływ na wynik sprawy, a jego pośrednie naruszenie może polegać na odmowie przeprowadzenia przez sąd dowodu z uwagi na powołanie go do udowodnienia okoliczności niemających istotnego znaczenia dla rozstrzygnięcia w sytuacji, kiedy ocena ta była błędna (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada 2008 r., II PK 47/08, niepubl.; z dnia 11 maja 2005 r., III CK 548/04, niepubl. a także postanowienie z dnia 23 stycznia 2001 r., IV CKN 970/00, niepubl.). Jeśli zaś nie przywołano w skardze kasacyjnej tej przyczyny odmowy przeprowadzenia dowodu, sam art. 227 k.p.c. nie może być podstawą skargi kasacyjnej bez równoczesnego powołania uchybienia innym (ze wskazanych wyżej względów – poza art. 233 k.p.c.) przepisom postępowania dowodowego np. art. 217 § 2 k.p.c. (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 27 stycznia 2011 r., I CSK 237/10, nie publ.; z dnia 6 października 2009 r., II UK 47/09, nie publ. i z dnia 12 lutego 2009 r., III CSK 272/08, nie publ.).

Za bezzasadny należy uznać zarzut naruszenia art. 328 § 2 k.p.c., który to przepis określa elementy uzasadnienia wyroku sądu pierwszej instancji. Jak przyjmuje się w orzecznictwie Sądu Najwyższego, zarzut naruszenia art. 328 § 2 k.p.c. w związku z art. 391 § 1 k.p.c. podniesiony w ramach podstawy kasacyjnej z art. 398 § 1 pkt 2 k.p.c. może być uwzględniony tylko wyjątkowo, gdy treść uzasadnienia zaskarżonego skargą kasacyjną wyroku jest tego rodzaju, że uchyla się spod kontroli Sądu Najwyższego w ramach skargi kasacyjnej (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 stycznia 2007 r., V CSK 364/06, niepubl., wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 lutego 2006 r., II CSK 136/05, niepubl., wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 października 2005 r., IV CK 122/05, niepubl., wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 czerwca 2001 r., II UKN 446/00, OSNP z 2003 r., nr 7, poz. 182). Według art. 328 § 2 k.p.c. uzasadnienie wyroku powinno zawierać wskazanie podstawy faktycznej i prawnej rozstrzygnięcia. Przepis ten ma odpowiednie zastosowanie do uzasadnienia wyroku sądu drugiej instancji (art. 391 § 1 k.p.c.) a wobec tego, poza obowiązkiem odniesienia się do wszystkich zarzutów

apelacji, w przypadku, kiedy sąd drugiej instancji dokonuje merytorycznej zmiany zaskarżonego wyroku powinien również wskazać podstawę faktyczną i prawną dokonanej zmiany. Wymagania to spełnia zaskarżone orzeczenie. Sąd drugiej instancji wskazał jakimi względami kierował się obniżając przyznane powódce na podstawie art. 448 w zw. z art. 24 § 1 k.c. zadośćuczynienie pieniężne. Ocena, czy uwzględnione przez Sąd drugiej instancji okoliczności tj. młody wiek powódki, jej zdolność do pracy, niewielkie nasilenia zaburzeń depresyjno – lękowych pozostających w związku ze śmiercią męża, korzystanie ze wsparcia najbliższej rodziny, uzyskanie stosownego zadośćuczynienia przez dzieci powódki a także odwołanie się do wysokości tych samych świadczeń przyznawanych w innych tego sprawach stanowią wystarczającą podstawę do uznania dotychczasowego zadośćuczynienia za rażąco wygórowane i obniżenia jego wysokości do kwoty 80.000 złotych, może być kwestionowana w ramach postawy naruszenia prawa materialnego tj. art. 448 k.c. w zw. z art. 24 § 1 k.c. W skardze kasacyjnej nie podniesiono zarzutu naruszenia tych przepisów.

Ze względu na wskazane wyżej granice zaskarżenia rozpoznanie zasadności zarzutów naruszenia prawa materialnego może obejmować tylko zarzuty naruszenia art. 5 i 446 § 3 k.c.

Bezpodstawnie zarzuca się w skardze kasacyjnej naruszenie art. 5 k.c. w związku z art. 446 § 3 k.c. przez jego niewłaściwe zastosowanie i odmowę wypłaty jakiegokolwiek odszkodowania powódce. Według utrwalonej w orzecznictwie i akceptowanej w piśmiennictwie zasady, art. 5 k.c. może stanowić jedynie środek obrony a nie podstawę powództwa. Nie może wobec tego być samodzielną podstawą powstania i nabycia prawa podmiotowych (zob. m.in. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 2002 r., I CKN 934/00, niepubl.; z dnia 19 lutego 2004 r., IV CK 85/03, niepubl.; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 8 października 2010 r., VI ACa 1047/09, niepubl.).

Słusznie natomiast zarzuca się w skardze kasacyjnej naruszenie art. 446 § 3 k.c., wymienionego samodzielnie jak i obok art. 5 k.c., przez jego niezastosowanie prowadzące do oddalenia powództwa o zasądzenie stosownego odszkodowania z powodu znacznego pogorszenia sytuacji życiowej powódki. Celem tego

uregulowania jest chociażby częściowe zrehabilitowanie uszczerbku w postaci znacznego pogorszenia sytuacji życiowej, będącego następstwem zdarzenia, w którym poniósł śmierć najbliższy członek rodziny. Odszkodowanie to ma szczególny charakter, polegający na dążeniu do naprawienia szkody majątkowej, która jest ściśle powiązana z krzywdą niemajątkową, a ponadto obie postacie tych szkód wzajemnie negatywnie na siebie oddziałują. Ustanowienie szczególnej regulacji zawartej w art. 446 § 4 k.c. a przede wszystkim aprobowana w orzecznictwie Sądu Najwyższego dopuszczalność przyznania na podstawie art. 448 k.c. w zw. z art. 24 § 1 k.c. najbliższemu członkowi rodziny zmarłego zadośćuczynienia za naruszenie dobra osobistego, jakim jest relacja ze zmarłym najbliższym członkiem rodziny, także wtedy, gdy śmierć wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju nastąpiła przed dniem 3 sierpnia 2008 r., wyłącza potrzebę uwzględniania tej krzywdy w ramach odszkodowania należnego na podstawie art. 446 § 3 k.c. (zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 stycznia 2010 r., IV CSK 307/09, OSNC 2010/C/91 a także uchwały Sądu Najwyższego z dnia 22 października 2010 r., III CZP 76/10, Biul. SN 2010, nr 10, s. 11 oraz z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 32/11, OSP 2012, nr 4, poz. 32). Przy ustalaniu tego odszkodowania podlegają jednak rozważeniu inne czynniki niematerialne, niż uwzględnione przy zastosowaniu art. 448 k.c. w zw. z art. 24 § 1 k.c.

Ocena pogorszenia sytuacji w związku ze śmiercią osoby najbliższej, od której zależy zastosowanie art. 446 § 3 k.c. powinna być prowadzona w oparciu o szczegółową analizę położenia, w jakim znajduje się osoba uprawniona, z uwzględnieniem wszystkich okoliczności, które mają wpływ na jej warunki (trudności) życiowe, wiek, stopień samodzielności życiowej, stosunki rodzinne i majątkowe, warunki wychowawcze oraz przeprowadzenie porównania z sytuacją, w jakiej znalazłby się uprawniony, gdyby nie śmierć osoby bliskiej. Znaczne pogorszenie zależne jest od rozmiarów ujemnych następstw o charakterze majątkowym i niemajątkowym (z poczynionym wyżej zastrzeżeniem), nie tylko już istniejących, ale dających się przewidzieć w przyszłości na podstawie zasad doświadczenia życiowego. Wykładnia art. 446 § 3 k.c. wymaga zarówno właściwej oceny okoliczności istotnych dla ustalenia odszkodowania, jak i właściwego, w odniesieniu do tych okoliczności, określenia sumy odszkodowania, które powinno

stanowić adekwatne, realnie odczuwalne przysporzenie. Celem tego świadczenia jest umożliwienie uprawnionemu przystosowania się do zmienionych warunków.

Pomimo sygnalizowanych przez Sąd drugiej instancji trudności z uzyskaniem precyzyjnego dowodu, co do wielkości szkody majątkowej związanej z pogorszeniem sytuacji życiowej osób bliskich, trzeba podnieść, że do istotnych okoliczności pozwalających określić rozmiar uszczerbku majątkowego należą rzeczywiście uzyskiwane oraz potencjalne dochody osoby zmarłej. W tym zakresie słusznie zarzuca się w skardze kasacyjnej zupełne pominięcie dochodów zmarłego z tytułu jego pracy za granicą, a przyjęcie jako podstawy oceny jedynie zarobków, jakie miał uzyskać G. C. na podstawie umowy o pracę, zawartej kilkanaście dni przed śmiercią. Zmarły był tą osobą, która stanowiła oparcie finansowe rodziny. Od jego zapobiegliwości i zaradności zależały wszystkie dochody rodziny. Ustalony stan faktyczny jednoznacznie wskazuje, że warunki życiowe powódki po śmierci męża uległy znacznemu pogorszeniu. Dowodzi tego szereg okoliczności, które ustalił Sąd, a wśród nich zaprzestanie, czy przerwanie budowy domu mieszkalnego. Sąd przyjmując ten stan rzeczy, odmawiając ostatecznie przyznania stosownego odszkodowania na podstawie art. 446 § 3 k.c., sprzeciwił się uwzględnieniu dochodów uzyskiwanych przez poszkodowanego z pracy za granicą uznając je za „nielegalne”. Według Sądu, sprzeciwiają się temu zasady współżycia społecznego, które stoją na przeszkodzie czerpaniu przez osoby formalnie uprawnione korzyści ze sprzeciwiającego się porządkowi prawnemu postępowaniu zmarłej osoby bliskiej.

Stanowisko to zostało słusznie zakwestionowane w skardze kasacyjnej. Nie można zgodzić się z tym, że dochody z pracy za granicą, które uzyskiwał i miał zamiar dalej uzyskiwać G. C., nie mogą być w żaden sposób uwzględnione przy ocenie stopnia pogorszenia sytuacji życiowej osób dla niego najbliższych zwłaszcza, iż ten sam Sąd ustalił, że praca w kraju miała jedynie przejściowy charakter, a G. C. zamierzał nadal pracować za granicą. Osiągane w ten sposób dochody pozwalały i pozwalałyby utrzymać rodzinę na wysokim poziomie. Spełnianie przynoszących dochód świadczeń, także charakterystycznych dla stosunku pracy, zarówno w kraju jak i poza jego granicami, samo w sobie nie narusza prawa. Wymagało jedynie zachowania odpowiednich procedur

legalizujących zatrudnienie, pod rygorem zastosowania sankcji właściwych prawu karnoskarbowemu. Natomiast zalegalizowanie tego stanu rzeczy łączyłoby się z koniecznością odprowadzania odpowiednich świadczeń publicznoprawnych, a to miałoby wpływ jedynie na wysokość uzyskiwanego dochodu, ale nie prowadziłoby do zupełnej utraty uzyskiwanych świadczeń.

W nawiązaniu do dotychczasowych rozważań trzeba także podkreślić, że pogorszenie sytuacji życiowej, o którym mowa w art. 446 § 3 k.c. polega nie tylko na pogorszeniu obecnej sytuacji materialnej, ale obejmuje także przyszłe szkody majątkowe polegające na utracie realnej możliwości polepszenia warunków życia w przyszłości, często nieuchwytne lub trudne do obliczenia niemniej prowadzące do znacznego pogorszenia sytuacji życiowej osoby najbliższej (zob. także wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 2009 r., I CSK 149/09, niepubl.; wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 2 sierpnia 2006 r. I ACa 227/06, OSA 2008/3/15). W wyroku z dnia 19 kwietnia 2001 r. Sąd Apelacyjny w Katowicach (sygn. akt I ACa 23/0 Wokanda 2002/7-8/77) trafnie podniósł, że ocena, czy nastąpiło znaczne pogorszenie sytuacji członków rodziny zmarłego nie może odnosić się wyłącznie do stanu z dnia śmierci poszkodowanego, ale musi prowadzić do porównania hipotetycznego stanu odzwierciedlającego sytuację, w jakiej w przyszłości znajdowałiby się bliscy zmarłego, do sytuacji, w jakiej znajdują się w związku ze śmiercią poszkodowanego.

W skardze kasacyjnej zarzuca się naruszenie art. 446 § 3 k.c. przez jego niezastosowanie także dlatego, że według Sądu powódka powinna minimalizować szkodę przez podjęcie zatrudnienia. Tego argumentu nie podtrzymał jednak Sąd drugiej instancji opierając oddalenie apelacji skierowanej do odmowy przyznania jednorazowego stosownego odszkodowania, wyłącznie na nieuwzględnieniu dochodów zmarłego uzyskiwanych z pracy za granicą. Nie ma zatem podstaw do oceny tego zarzutu skargi kasacyjnej.

Z tych wszystkich względów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. uchylił zaskarżony wyrok w części dotyczącej oddalenia apelacji powódki od wyroku Sądu pierwszej instancji oddalającego w całości powództwo o zasądzenie stosownego odszkodowania na podstawie art. 446 § 3 k.c. oraz w części

rozstrzygającej o kosztach postępowania apelacyjnego pomiędzy powódką a pozwanym i w tym zakresie przekazał sprawę do ponownego Sądowi drugiej instancji. Jednocześnie Sąd Najwyższy, ze wskazanych wyżej przyczyn, na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. oddalił apelację powódki w pozostałej części.

jw